

Nyíregyháza vasútállomás, 1959.

Fortepan / UVATERV

===== Takács Tibor =====

/// Titkos randevúk a láthatatlan városban

**Hálózati találkozási helyek Nyíregyházán
a Kádár-korszakban**

== Az ügynökhálózat helyei

1963. január 10-én, csütörtök délután egy meglehetősen mindennapi, sőt banális jelenet játszódott le a nyíregyházi Beloianisz téren: két ember beszélgetett egymással. Az egyikük, aki buszsofőrnek nézett ki, többször is ott akarta hagyni társát, de utóbbi, egy harminc év körüli férfi, visszatartotta. Talán unatkozott, amíg a feleségére várt, mert amikor az asszony megjelent, nyomban ott hagyta a sofőrt, a házaspár villamosra szállt, és hazament. Ha valaki figyelmesen szénézett a téren, két férfit is észrevehetett, akik érdeklődéssel figyelték a fenti történéseket. Vajon miért lehet (hely)történeti szempontból érdekes a jelenet? Például azért, mert az a környék egy már letűnt állapotáról és használati módjáról ad számot. A tér (amely eredetileg Vármegyeház, majd 1952-ig Bessenyei, 1969-től Tanácsköztársaság névre hallgatott, a rendszerváltáskor pedig Hősök terére keresztelték) az 1960-as évek elején az itt áthaladó villamos-, illetve kisvasút-, valamint több autóbuszvonallal még igazi közlekedési csomópontnak számított; ehhez képest a mai, parkosított tér a belváros kifejezetten csendes helyének tekinthető.

A fenti epizód azonban témánk szempontjából azért érdemel figyelmet, mert az valójában egy ügynöki találkozó meghiúsulásáról szól.¹ A sofőrrel beszélgető férfi az 1956-os forradalom után Nyugatra ment, majd amikor onnan visszatért, 1961 nyarán „Ferenczy József” fedőnéven ügynököknek szervezte be a Szabolcs-Szatmár megyei kémelhárítást. A férfi nem nagy kedvvel vett részt az együttműködésben, 1962 elején gyakorlatilag megszakadt vele a kapcsolat, megszaporodott munkájára,

¹ == Az ügynök kifejezés 1972-ig egyszerre jelölte az ügynökség vagy ügynökhálózat tagját, illetve annak egyik kategóriáját (vö. Takács, 2024: 43–48.); tanulmányomban mindkét jelentésében, azaz a hálózati személy szinonimájaként és egyik típusának jelölésére is használom.

elfoglaltására hivatkozva rendre nem vett részt a megbeszélte találkozókön.² 1963. január 10-én 16 órakor is hiába várt rá Burján János főhadnagy és a megyei III/III-2. Alosztály (azaz a megyei kémelhárítás) vezetője, Rácz András százados: „Az ellenőrzés során megállapítottuk, hogy 16.45 perckor a Beloianisz téren tartózkodott, ahol egy sofőr ismerősével beszélgetett. Ezt követően rövid időn belül felesége a terere érkezett, ahol üdvözölte férjét és a közvetlen bent álló villamosra felszálltak és feleségével együtt lakásukra távoztak. Az ügynök személyesen látott bennünket, hogy a téren tartózkodunk mi is, igyekezett hátat fordítani. A sofőr ismerőse két alkalommal el akart távozni, s az ügynök személyesen tartotta vissza felesége megérkezéséig.”³ Az ügynök stratégiája sikerrel járt, mert rövidesen kizárták a hálózatból.

Az eset az állambiztonság működésének térbeli vonatkozásaira, sőt meghatározottságára hívja fel a figyelmet. Arra, hogy a politikai rendőrség voltaképpen ténykedése alapvetően a fizikai, földrajzi terek feletti ellenőrzés megteremtésére irányult, még ha, mint ahogy a fenti eset is mutatja, nem is jártak mindig sikerrel. Bár az állambiztonság „helyfókuszú” kutatásának vannak előzményei,⁴ annak kutatásában mintha csak mostanában érkeztünk volna meg „a tér korszakába”. Ez azért különös, mert az állambiztonság éppenséggel „pontokat összekötő és szálakat keresztező hálóként”⁵ tekintett önmagára (és a világra), kapcsolatok és kontextusok rendszereként pedig ő maga is egyfajta lokalitásnak tekinthető.⁶ Tanulmányomban e térbeli vonatkozások egyetlen elemét, az ügynökhálózat tagjaival való kapcsolattartás helyeit vizsgálom, egyetlen település, Nyíregyháza kapcsán.

Ahhoz, hogy az állambiztonság legfontosabb titkos operatív eszközének számító ügynökhálózat jól működjék, sőt működjék egyáltalán, alapvető fontosságú volt, hogy a hálózati személy és a tartótisztje között folyamatos legyen a kapcsolat.⁷ Ennek érdekében a tiszt és az ügynök rendszeres időközönként találkoztak; a kapcsolattartásnak léteztek ugyan egyéb (közvetett, technikai) formái is, a közvetlen találkozó volt a legalkalmasabb hálózati személyek nevelésére, a feladatok kiadására is. A különböző belső parancsok, utasítások, valamint a szaktanulmányok és tankönyvek ezért nagy hangsúlyt fektettek a találkozók gondos előkészítésére és megszervezésére. A találkozó titkosságát és zavartalanságát leginkább a konspirációs (κ-) vagy a találkozási (τ-) lakás biztosította, előírás szerint alapvetően ezekben kellett fogadni a hálózati személyt. Indokolt esetben vagy szükség esetén egyéb helyeken is lehetett találkozót tartani, ám annak helyét úgy kellett megválasztani, hogy az ne veszélyeztesse a kapcsolat titkosságát és zavartalanságát, azaz sem a tiszt, sem

2 = = ÁBTL 3.1.2. M-18905.

3 = = ÁBTL 3.1.2. M-18905. 53. Szolgálati jegy, 1963. január 10.

4 = = Lásd pl. Tabajdi, 2015.

5 = = Foucault, 2000: 147.

6 = = Vö. Appadurai, 2001: 3.

7 = = ÁBTL 4.1. A-3086. 33.; ÁBTL 4.1. A-3771. 1.; ÁBTL 4.1. A-3773. 1.

az ügynök ott történő megjelenése ne keltsen feltűnést, lehetőleg ne ismerjék őket személyesen és így tovább.⁸

A források elégtelen volta miatt lehetetlen pontosan megállapítani, hogy Nyíregyházán a hálózati találkozók közül mennyit tartottak κ- vagy τ-lakásban, illetve azon kívül. Mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy a szóba jöhető állambiztonsági anyagok hiányosan maradtak fenn, illetve kerültek levéltárba. Mintegy 170 olyan dossziét találtam, amelyek olyan, döntően Nyíregyházán lakó, dolgozó hálózati személyek jelentéseit tartalmazza, akikkel Nyíregyházán (is) tartottak találkozót. További problémát jelentett, hogy bár a jelentéseken elvileg fel kellett tüntetni, hogy a találkozókra hol került sor, sok esetben ezt nem tették meg. (A hiányt olykor – nagy ritkán – a felettesek is szóvá tették kézzel írt széljegyzetben: „Hol?”) Emellett gyakran előfordult, hogy csak általánosságban jelezték a találkozó helyét, például úgy, hogy „Nyíregyháza”, „τ-pont”, „τ-lakás” stb. (volt, hogy a főnökök ezt sem hagyták szó nélkül: „Melyikben?”¹⁰).

Mindezeket figyelembe véve az 1956 és 1989 közötti időszakból valamivel több, mint 3500, a városban konkrét, beazonosítható helyen tartott találkozót sikerült összegyűjteni. Pontosabban, értékelhető mennyiségű adat csak 1958-tól 1986-ig áll rendelkezésre (az 1980-as évekre vonatkozóan jóval kevesebb, mint a korábbi évtizedekből). Mivel a kutatás nem a találkozási helyek pontos megoszlásának a feltárására, hanem az állambiztonsági térhasználat főbb jellegzetességének a megállapítására irányult, az adatbázisba felvettem a tervezett és a meghíúsult találkozókat is. Összességében tehát az így összeállt bázis megoszlását tudtam megvizsgálni. Hangsúlyozom, hogy az ezekből kirajzolódó kép a források esetlegessége és a kutatás befejezetlensége miatt természetesen csak elnagyolt lehet, ezért pontos számokat, arányokat nem is közlök.

8 = = ÁBTL 1.5. 2-3/6/1955. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 6. számú parancsa, 1955. február 9.; ÁBTL 1.5. 2-10/94/1956. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 94. számú parancsa, 1956. október 8.; ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33. számú parancsa, 1958. december 5.; ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere 005. számú parancsa, 1972. április 5.; ÁBTL 4.2. 10-22/22/1976. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1976. számú parancsa a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei konspirált villái, lakásai, állandó figyelő- és tartózkodási helyei; találkozási lakásai létesítésének, szervezésének, felhasználásának szabályzata kiadására, 1976. november 24.; ÁBTL 4.1. A-2013.; ÁBTL 4.1. A-3086.; ÁBTL 4.1. A-3771.; ÁBTL 4.1. A-3773.; ÁBTL 4.1. A-3848. A lakásokról lásd még: Tabajdi, 2010.

9 = = Pl. ÁBTL 3.1.2. M-30956. 174–176. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozájáról, 1966. szeptember 12.; ÁBTL 3.1.2. M-30672. 42–43. Jelentés a „Bakonyi” fn. informátorral történt találkozásról, 1968. január 31.; ÁBTL 3.1.2. M-37869. 63–64. Jelentés a „Kutasi” fn. informátor találkozájáról, 1968. március 22.; ÁBTL 3.1.2. M-30675. 51. Jelentés a „Nádasi István” fn. informátorral történt találkozásról, 1968. június 14.; ÁBTL 3.1.2. M-36829. 24. „Debreceni” fn. ügynök jelentése, 1976. április 29.

10 = = Pl. ÁBTL 3.1.2. M-16192. 64–66. „Kállai Ferenc” fn. ügynök jelentése, 1960. október 13.; ÁBTL 3.1.2. M-37051. 230–231. „Szakál János” fn. ügynök jelentése, 1962. november 5.

A fentiekből megállapítható, hogy a Kádár-korszakban a nyíregyházi hálózati találkáknak valamivel kevesebb, mint a felét (kb. 47%-át) tartották T-lakásban (a K-lakások szerepe ezen a téren elenyésző volt), majdnem egyharmadukat a szabadban (ide számolva a gépkocsiban történőket is), bő tizedüket félnyilvános helyeken (éttermekben, presszóknak, postán, vasútállomáson stb.), míg a maradékot a hálózati személy lakásán vagy munkahelyén, illetve valamilyen hivatalos helyiségben, döntően a rendőrség épületében tartották meg. Az adatsorok a különböző éveket tekintve még inkább esetlegesek, így az időbeli változásokról tényleg csak egy elnagyolt megállapítás tehető: az 1956-os forradalom utáni egy-két évet leszámítva (amikor az operatív tisztek döntően nyilvános és félnyilvános helyeken, jellemzően a belvárosban futottak össze az ügynökeikkel), a legtöbb hálózati találkára mindvégig T-lakásban került sor. Két rövid időszak képez még kivételt, 1967–1969, amikor a nyilvános, és az 1970-es évek második fele, amikor a félnyilvános helyen zajlott találkozók aránya nőtt meg átmenetileg. Ami az adatsorokból kitétni még, hogy az 1980-as években szinte egyáltalán nem tartottak szabadban ügynöki találkozót – ha igen, akkor is inkább autóban –, miközben, mint jeleztem, a félnyilvános helyek szerepe jelentősen megnőtt ebből a szempontból.

== Mások otthonában

Nyíregyházán a jelek szerint alig használtak konspirációs lakást. 1958-ból a megyei belsőreakció-elhárító alosztály egy meg nem nevezett K-lakásáról,¹¹ 1967-ből pedig a katonai elhárítás „Szatmár” fedőnevű lakásáról vannak információk.¹² Ugyancsak a katonai elhárítók használták a „Park” fedőnevű K-lakást (legkésőbb 1978-tól) a Bessenyei tér 4. számú házban.¹³ 1989-ben kilenc hálózati személyt fogadtak rendszeresen a „Park”-ban.¹⁴ A T-lakások száma lényegesen nagyobb lehetett, a Kádár-időszakban keletkezett dossziéknak mintegy 60 találkozási lakás jelenik meg. Az ide járó tiszteken és hálózati személyeken felül ezek többségének csak a fedőnevét ismerjük, néhány esetében még az sem biztos, hogy Nyíregyházán voltak-e. (Gyakran előfordult, hogy nyíregyházi ügynökökkel másik településen, például Debrecenben vagy Tokajban lévő lakásban találkoztak, mint ahogy a városban található T-lakásokban is fogadtak a környező községekben dolgozó hálózati személyeket.)

11 == ÁBTL 3.1.5. O-10386. 92–93. „Gárdos” fn. ügynök jelentése, 1958. március 15.; uo. 116. „Márton Béla” fn. ügynök jelentése, 1958. május 3.; uo. 117. „Gárdos” fn. ügynök jelentése, 1958. május 3.

12 == ÁBTL 3.1.5. O-14701. 56–58. „Erdélyi József” fn. ügynök jelentése, 1967. augusztus 14.

13 == Egy jelentés megemlíti, hogy a lakást többek között a főbejáraton keresztül, az Ingatlankezelő Vállalat irodái felől lehet megközelíteni, ez utóbbi székhelye pedig az említett épületben volt ekkoriban. ÁBTL 3.1.1. B-160119. 113–114. Feljegyzés a „Dobozy Szilárd” fn. tmb. találkozási legendájáról és a kapcsolattartás módjáról, 1985. január 10.

14 == ÁBTL 3.1.1. B-130012. 68. Javaslat a „Tarcali Mihály” fedőnevű tmb. K-lakásban fogadására, 1989. augusztus 8.

Jóformán csak azoknak a T-lakásoknak ismerjük a pontos helyét, amelyeknek fennmaradt a szervezési anyaga. Ezekből is kirajzolódik azonban, hol voltak Nyíregyházán olyan épületek, amelyek T-lakás létesítésére alkalmas helyiséggel (szobával, irodával) rendelkeztek. Olyanokkal, amelyeket bármikor könnyen, több irányból is meg lehetett közelíteni, az oda történő bejárást a szomszédok előtt valamilyen legendával indokolni lehetett, az ablakokon nem láthattak be, a szomszédba nem hallatszott át a beszélgetés, és így tovább. (A követelmények között volt néhány, amely Nyíregyházán nem volt releváns, például a házban nem lehetett nyugati külképviselet intézménye, nem lakhatott benne ilyenek az alkalmazottja vagy a konspirációban, hírszerző-elhárító munkában járatos ellenséges személy.¹⁵)

Az ismert lakások többsége a széles értelemben vett belvárosban helyezkedett el, itt álltak ugyanis azok az épületek, amelyek leginkább alkalmasak voltak találkozók megtartására. Szoba jöhetett a többemeletes bérházak egyike: a „Szerencse-lak” (1955–1959) az 1913-ban elkészült, szecessziós stílusú Nyírvíz-palotában,¹⁶ a „Vadász-lak” (1958–1959) az 1950-es évek jellegzetes stílusában emelt Béke-ház Jókai utcai szárnyában,¹⁷ a „Pihenő-lak” (1958–1960) az 1920-as években a helyi evangélikus egyházközség által építtetett Luther-ház B-épületében¹⁸ kapott helyet. A belvárosban voltak azok a hivatali helyiségek is, amelyeket T-lakásnak tudtak használni: a „Tölgyes-lak” (1954–1958, egy későbbi jelentés szerint ügynökök fogadására sosem használták) az akkor a Sztálin (ma Benczúr) téren működő megyei könyvtár vezetői irodáját,¹⁹ a „Szabolcsi-lak” (1955–1961) a Beloianisz téri (ma Hősök tere), az 1950-es években épült irodaház egyik helyiségét,²⁰ a „Kossuth-lak” (1958–1960) a Kossuth (korábban Korona, 1961-től Szabolcs) Szálló szakszervezeti irodáját tartarta.²¹ A belvároshoz közel helyezkedett el a „Mérő-lak” (1968–1972) is: nem maradt fenn az anyaga, de bizonyos, hogy a megyei földhivatal Báthori utcai épületében létesült.²² A centrumtól távolabb csak az újabb építésű társasházak lehetnek alkalmasak találkozási lakás szervezésére: a „Zöld-lak” (1966–1972) az Árpád utca

15 == Lásd a már hivatkozott belügyi parancsokat és tanulmányokat.

16 == ÁBTL 3.1.1. B-89194.

17 == ÁBTL 3.1.1. B-85706.

18 == ÁBTL 3.1.1. B-93383.

19 == ÁBTL 3.2.1. Bt-530/1.

20 == ÁBTL 3.1.1. B-94359.

21 == ÁBTL 3.1.1. B-89642. A szálloda a város központjában áll, 1945-ig Korona, 1961-től Szabolcs néven üzemelt, az 1980-as évektől ismét az eredeti nevét viseli.

22 == A tartótisztek megjegyzései alapján egy, a Báthori utcában vagy ahhoz közel lévő hivatali helyiségről lehetett szó, ugyanis volt, hogy nem tudtak bemenni, és ekkor az említett utcában tartották meg a találkozót; a T-lakást pedig többször is azért nem tudták használni, mert az „Országos Földmérési Hivataltól”, illetve az „Országos Földhivaltól” érkezett munkatárs elfoglalta azt. ÁBTL 3.1.2. M-32792/2. 168., 217–224., 251–252.; ÁBTL 3.1.2. M-35265. 131., 133.

és az Arany János utca sarkán álló,²³ az „Ilona-lak” (1967–1972) a Sóstói úthoz közeli (talán valamely Stadion utcai)²⁴ társasházban volt.

A külső városrészek jellemzően földszintes házakkal épültek be, amelyek kevésbé feleltek meg T-lakásnak. Igaz, akad példa az ellenkezőjére is: az „Újház” fedőnevű lakást 1958 februárjában létesítették a Kéz utca elején található lakóház egyik szobájában, amelyet a tulajdonos amúgy is albérletbe szokott kiadni, így nem volt feltűnő az idegenek mozgása az épületben. Hamar kiderült azonban, hogy a lakás használatának körülményei nem éppen ideálisak, ráadásul több új zavaró tényező is jelentkezett, ezért az állambiztonság még az év közepén megszabadult a helytől (addig is csak három ügynöki találkozót tartottak benne).²⁵

A teljesség kedvéért megjegyzem, hogy néhány T-lakás esetében tudható azok hozzávetőleges helye: a „Zrínyi-lak”²⁶ (1961–1962) a Szabadság tér közelében, a „Szerelő-lak”²⁷ (1963) és a „Petőfi-lak”²⁸ (1969–1971) a Petőfi park környékén, a „Társas-lak”²⁹ (1964–1985) a vasútállomáshoz közel, a „Rózsa-lak”³⁰ (1968–1982) a város-

23 == ÁBTL 3.1.1. B-93383.

24 == A lakás B-dossziéja nem maradt fenn, ám egy alkalommal annak használhatatlansága miatt a tartótiszt a Sóstói úton találkozott a hálózati személlyel (ÁBTL 3.1.2. M-30759. 48. Jelentés az „Erős Béla” fn. informátorral történt találkozóról, 1968. május 11.), másik alkalommal pedig azért nem tudták használni, mert festették a lépcsőházat (ÁBTL 3.1.2. M-37294. 57–59. „Benedek Ádám” fn. ügynök jelentése, 1971. március 12.).

25 == ÁBTL 3.1.1. B-83180. 6–8. Beszervezési javaslat, 1958. január 23.; uo. 22. Szolgálati jegy, 1958. június 20.; uo. 24. Az „Újház” fn. T-lakás kizárási javaslata, 1958. augusztus 16. A keltezést elírhatták, mert a lakásgazda titoktartási nyilatkozata egy hónappal korábban kelt: uo. 23. Nyilatkozat, 1958. július 19.

26 == Az egyik ügynökkel a tartótisztje a Szabadság téri virágbolt előtt kívánt találkozni, hogy innen menjenek aztán a T-lakásba. ÁBTL 3.1.2. M-32792. 209. Jelentés a „Szabados” fn. ügynökkel történt találkozóról, 1962. június 27.

27 == A lakás beszerzése 1963 őszén folyamatban volt, annak megtörténte esetén ugyanis október 4-én ott - egyébként a Petőfi parkban - találkoztak volna a „Pannónia” fedőnevű ügynökkel: ÁBTL 3.1.2. M-38530. 349. Jelentés a „Pannónia” fn. ügynök találkozásáról, 1963. szeptember 20.

28 == A nevéen kívül alátámasztja ezt az egyik tartótiszt közlése is: „*Informátorunk 1970. év július 22-én 16.15 h-kor megjelent a találkozózn. Mivel a »Petőfi-lak« fn. T-lakásban – annak pihentetése miatt – nem fogadhattam, a Petőfi téren, T-ponton tartottam meg a találkozót.*” ÁBTL 3.1.2. M-32656. 105. Jelentés a „Kassai Péter” fn. informátorral megtartott találkozóról, 1970. július 23.

29 == A hozzávetőleges elhelyezkedésére két tartótiszt megjegyzés utal: „*A következő találkozót 1971. év március 12-én 14.30 h-ra terveztem Nyíregyházán, a Szamuely téren, ha engedélyezni fogják a »Társas-lak« fn. T-lakásba történő fogadását, oda fogom bevezetni.*” ÁBTL 3.1.2. M-38562. 24–25. „Művész” fn. tmb. jelentése, 1971. március 4. „*A »Társas-lak« fn. T-lakásban nem lehetett találkozni a két szomszéd otthonlété miatt, ezért a Petőfi téri parkban tartottam meg a találkozót.*” ÁBTL 3.1.2. M-38562. 87–88. Jelentés a „Művész” fn. tmb.-vel megtartott találkozóról, 1973. július 20. (A nevezett tér, illetve a park a vasútállomás közelében terült el.)

30 == Egy, a püspökségen dolgozó görög katolikus pap-ügynök azt kihasználva tudott itt megjelenni, hogy naponta járt a postára – mind a püspöki hivatal, mind a főposta a centrumban volt. ÁBTL 3.1.2. M-36480/1. 34–37. „Janik Imre” fn. ügynök foglalkoztatási terve, 1970. február 5.

központban, míg a „Borbély-lak”³¹ (1970–1971) a Búza téren vagy annak közelében lehetett. A „Toldi-lak” a Toldi utcában vagy környékén volt, amit nemcsak a fedőnév valószínűsít, hanem az is, hogy a lakás használhatatlansága miatt egy esetben az utcában lévő Hangulat presszóban találkozott „Nyírfalvi” tmb.-vel a tartótisztje.³² (Az ok a lakás „szanálása” volt, ami annak elköltöztetését jelentette: ennek előkészületei miatt már 1979 végén sem tudták itt fogadni a tmb.-t; az új „Toldi-lak”-ba 1980 szeptemberében vezették be a hálózati személyt.³³) Az iratok alapján az is valószínűsíthető, hogy a katonai elhárítás által használt T-lakások a különböző katonai objektumok területén helyezkedtek el: a „Legény-lak” (1960–1961) a Damjanich, az „Erdélyi” (1972) a Zrínyi, az „Érpatak” (1979–1983) a Zrínyi vagy a Vorosilov, az „Újlaki” (1982–1983) a Vorosilov laktanyán belül lehetett.

Két lakásnak nem a helye kérdéses, hanem az, hogy T-lakásról van-e szó egyáltalán. Az 1860-as években emelt, alpesi stílusú sóstói Svájci-lakban, amely ekkoriban turistaszállóként üzemelt, 1968–1969 folyamán több ügynöki találkozót is tartott Bíró Bertalan őrnagy, néha idézőjelbe téve a nevet, mintha fedőnévről lenne szó (egyszer kifejezetten T-lakásként említve).³⁴ Az ún. „Sóstói úti átmeneti T-lakásban” 1961. november–december folyamán fogadta „Mogyorósi” ügynököt a tartótisztje, Pálinkás Ferenc, a megyei állambiztonság feje; előtte kétszer is a Sóstói út 4. szám alatti rendőrségi épület ΚΕΟΚΗ-helyiségében találkoztak, így lehet, hogy ez volt az „átmeneti T-lakás”; vagy a körülményeket figyelembe véve inkább T-hely, amit alátámaszt az is, hogy egy alkalommal „Sóstói úti átmeneti találkozási helyként” hivatkoztak rá.³⁵

Miután a városban nem állt elég lakás az állambiztonság rendelkezésére, a feltesések érthetően szóvá tették, ha egy tartótiszt nem használta (ki) azokat. Halász Géza alhadnagyot 1963 tavaszán kétszer is felelősségre vonta Puskás Dezső őrnagy, a III/II. Alosztály vezetője, miért a szabadban találkozik az ügynökével, mikor fogadhatná T-lakásban is.³⁶ Pár év múlva az akkori alosztályvezető, Horváth

31 == A lakás helyére vonatkozóan egy tartótiszt megjegyzése ad támpontot: amikor első alkalommal kívánta itt fogadni az egyik informátorát, úgy tervezte, hogy a Búza téri ABC-áruház sarkánál találkoznak, és onnan együtt mennek a lakásba. ÁBTL 3.1.2. M-39933. 21–22. „Balázs László” jelentése, 1971. március 23.

32 == ÁBTL 3.1.2. M-41730. 14–15. Jelentés, 1980. február 28.

33 == ÁBTL 3.1.2. M-41730. 13. Szolgálati jegy, 1979. december 18.; uo. 21. Szolgálati jegy, 1980. szeptember 17. (Az új T-lakást már augusztusban használta ugyanaz a tartótiszt, Tordai Tibor főhadnagy: ÁBTL 3.1.2. M-38735. 90–95. „Forgó József” fn. tmb. jelentése, 1980. augusztus 27.)

34 == ÁBTL 3.1.2. M-31956. 51–52., 60–62. ÁBTL 3.1.2. M-34350. 34–35., 55–57., 65–67.

35 == ÁBTL 3.1.2. M-40394. 108–119. (A rövidítés a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal helyi kirendeltségét jelölte.)

36 == ÁBTL 3.1.2. M-38530. 320–321. „Pannónia” fn. ügynök jelentése, 1963. március 13.; uo. 330. Jelentés a „Pannónia” fn. ügynök találkozájáról, 1963. április 26.

Ernő Őrnagy kérdezett rá ugyanerre Kovács Csaba hadnagynál: „*Kovács e*[lvtárs]! *Mi az oka, hogy nem lakásban tartod a találkozót?*”³⁷ Volt, hogy a felettesnek meg kellett tiltani az utcán történő találkát.³⁸

Természetesen gyakran előfordult, hogy azért kellett a szabadban tartani a találkozót, mert valamilyen körülmény akadályozta a lakás használatát. Például a tulaj (betegség vagy bármi egyéb ok miatt) otthon tartózkodott egyedül,³⁹ vagy a feleségével (a tulaj hivatalos útra ment, arra csomagoltak),⁴⁰ vagy a kislányával,⁴¹ vagy egy ismeretlen személlyel, akivel nagytakarítást végzett.⁴² Előfordult, hogy a tulaj anyja,⁴³ anyósa⁴⁴ vagy a felesége volt a lakásban,⁴⁵ esetleg vendégek (rokonok) voltak ott látogatóban,⁴⁶ festők dolgoztak a lakásban;⁴⁷ volt, hogy csak annyi derült ki, idegenek tartózkodnak bent.⁴⁸ Gátló tényezőt jelentett az is, ha a szomszédok

37 == ÁBTL 3.1.2. M-32792/2. 135–136. Jelentés a „Szabados” fn. ügynökkel megtartott találkozóról, 1968. február 19.

38 == ÁBTL 3.1.2. M-36480/1. 97–102. „Janik Imre” fn. ügynök jelentése, 1971. január 27.

39 == ÁBTL 3.1.2. M-23505. 205–206. Jelentés a „Balatoni György” fn. ügynök találkozójáról, 1963. március 19. („Szerencse-lak”). ÁBTL 3.1.2. M-30956. 134–135. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1965. október 27.; uo. 156–157. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1966. május 25.; uo. 167–168. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1966. augusztus 10.; ÁBTL 3.1.2. M-30956/1. 60. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1969. június 4. („Társas-lak”); ÁBTL 3.1.2. M-36250. 104–107. „Sugaras Zsolt” fn. ügynök jelentése, 1970. október 7. („Zöld-lak”).

40 == ÁBTL 3.1.2. M-38530. 54. Szolgálati jegy, 1964. szeptember 19. („Társas-lak”).

41 == ÁBTL 3.1.2. M-23505. 198–199. Jelentés a „Balatoni György” fn. ügynök találkozójáról, 1963. február 25. („Szerencse-lak”; ez esetben a lakás a kislány diftériás megbetegedése miatt egészségügyi zárlat alatt állt); ÁBTL 3.1.2. M-35262. 11. Jelentés a „Harmati János” fn. informátor találkozójáról, 1967. április 26. („Társas-lak”).

42 == ÁBTL 3.1.2. M-23505. 209. Jelentés a „Balatoni György” fn. ügynök találkozójáról, 1963. június 14. („Szerencse-lak”).

43 == ÁBTL 3.1.2. M-37869. 28–29. Jelentés a „Kutasi” fn. informátor találkozójáról, 1967. február 10. („Társas-lak”).

44 == ÁBTL 3.1.2. M-30956. 164–166. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1966. július 8.; ÁBTL 3.1.2. M-30956/1. 76–77. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1969. október 21.; uo. 77a–78. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1969. december 24. („Társas-lak”).

45 == ÁBTL 3.1.2. M-30956. 158–161. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozójáról, 1966. május 2.; ÁBTL 3.1.2. M-37869. 30–32. „Kutasi” fn. informátor jelentése, 1967. február 22. („Társas-lak”).

46 == ÁBTL 3.1.2. M-23505. 190–191. Jelentés a „Balatoni György” fn. ügynök találkozójáról, 1963. január 4. („Szerencse-lak”); ÁBTL 3.1.2. M-40394/1. 126. Jelentés a „Mogyorósi” fn. ügynökkel megtartott találkozóról, 1969. május 31. („Rózsa-lak”); ÁBTL 3.1.2. M-38562. 113. Szolgálati jegy, 1977. július 22. („Toldi-lak”).

47 == ÁBTL 3.1.2. M-32663. 38. Jelentés a „Vámosi József” fn. ügynökkel történt találkozóról, 1969. március 29.; ÁBTL 3.1.2. M-39380/2. 320–321. „Gergely” fn. ügynök jelentése, 1972. augusztus 25. („Zöld-lak”).

48 == ÁBTL 3.1.2. M-41367. 140. Jelentés a „Szőke Ferenc” fn. informátorral történt találkozóról, 1970. december 9. („Mária-lak”).

voltak otthon,⁴⁹ vagy szerelők dolgoztak a lépcsőházban,⁵⁰ vagy a ház bejárata előtti padon ültek ismeretlenek.⁵¹ Volt, hogy a lakás zárjának lecserélése miatt nem tudták használni azt.⁵² Néhány esetben a lakásgazda időben jelezte, hogy a tiszt nem tudja majd igénybe venni az otthonát. A „Társas-lak” tulajja például előre szólt, amikor a felesége vizsgára, illetve érettségire készül, ezért huzamosabb ideig otthon tartózkodik majd.⁵³ A „Zöld-lak” tulajdonosa is előre szólt a – pontosan nem ismert – „akadályról”, így a tiszt telefonon tudta értesíteni a hálózati személyt, aki már előre megírt jelentéssel érkezett a szabadban tartott találkozóra.⁵⁴ A lakás zsúfoltsága is gondot okozhatott: a III/II. Osztály 1972 áprilisában azért nem jutott be a „Zöld-lak”-ba, mert azt a III/III. Osztály használta éppen.⁵⁵

Előfordult, hogy minden adott volt a lakás – konkrétan a „Tiszai-lak” – használatához, a hálózati személy mégsem jutott be oda, mert az épület közelében össze talált egy ismerőssel, akinek nem tudta volna megindokolni, miért megy be oda.⁵⁶ A (potenciális) ismerősök közelsége egy hálózati személyt tartósabban is távol tarthatott egy T-lakástól. „Janik Imrét” 1970 szeptemberében azért kellett „kivonni” a „Rózsa-lak” fedőnevű lakásból, mert a szomszédba egy görög katolikus pap özvegye költözött, aki személy szerint is ismerte a – szintén görög katolikus lelkészként dolgozó – ügynököt.⁵⁷ (1971 februárjától újból itt fogadták, vélhetően azért, mert a korábbi akadályozó tényező megszűnt.) Máskor, éppen ellenkezőleg, az ügynök „idegensége” volt a kizáró ok: a mezőgazdasági elhárítás 1958 márciusában azért létesített új T-lakást, mert a meglévő rossz helyen volt, a hálózati személyek többsége kirítt a környezetből, különösen „Katona” ügynök, aki „*erdész egyenruhát visel, ami nagyon feltűnő, ebből kifolyólag fennáll a dekonspiráció veszélye*”.⁵⁸ A lakáshasználat sajátos korlátjára utal egy, a tanárképző főiskolára járó lány foglalkoztatási terve: „nemére való tekintettel” a tartótisztje a szabadban, személygép-

49 == ÁBTL 3.1.2. M-38562. 87–88. Jelentés a „Művész” fn. tmb.-vel megtartott találkozóról, 1973. július 20. („Társas-lak”).

50 == ÁBTL 3.1.2. M-23505. 183. Jelentés a „Balatoni György” fn. ügynök találkozájáról, 1962. november 6. („Szerencse-lak”).

51 == ÁBTL 3.1.2. M-30759. 48. Jelentés az „Erős Béla” fn. informátorral történt találkozóról, 1968. május 11.

52 == ÁBTL 3.1.2. M-30956. 143–144. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozájáról, 1966. február 14. („Társas-lak”).

53 == ÁBTL 3.1.2. M-30956/1. 61–62. Jelentés a „Szegedi József” fn. ügynök találkozájáról, 1969. július 4.; ÁBTL 3.1.2. M-37869. 102. Szolgálati jegy, 1970. május 6.

54 == ÁBTL 3.1.2. M-39380/2. 274–275. „Gergely” fn. ügynök jelentése, 1971. április 7.

55 == ÁBTL 3.1.2. M-36250. 146. Jelentés a „Sugaras Zsolt” fn. ügynökkel történt találkozóról, 1972. április 27. (A lakást a III/III. Osztály használta, de „Sugaras” ügynököt azután is itt fogadta új tartótisztje, miután 1970 őszén átadták a III/II. Osztálynak.)

56 == ÁBTL 3.1.2. M-35262. 120–121. „Harmati János” fn. informátor jelentése, 1971. május 6.

57 == ÁBTL 3.1.2. M-36480/1. 50–55. „Janik Imre” fn. ügynök jelentése, 1970. szeptember 14.

58 == ÁBTL 3.1.1. B-85706. 7–10. Javaslat, 1958. március 24.

kocsiban tartotta vele a kapcsolatot, ugyanis „*konspirációs okokból T-lakásba való bevitele nem célszerű*”.⁵⁹ A tiszt nyilván el akarta kerülni, hogy az ügynöki találkozót a szomszédok szerelmi légyottnak higgyék.

A lakók otthonléte persze nem jelentett feltétlenül kizáró tényezőt. Amikor Halász Géza alhadnagy jelezte, hogy azért nem a „Szerencse-lak” fedőnevű T-lakásban fogadta ügynökét, mert a tulajdonos a kislányával otthon tartózkodott, főnöke megjegyezte: „*Miért nem ment előbb a találkozási helyre, akkor a tulajdonos lehetővé tette volna a lakás igénybevételét.*”⁶⁰ Az alosztályvezető nyilván nem a saját (és saját hálózati személye) bőrét vitte a vásárra, ezért lépett túl könnyedén a dekonspirációs veszélyeken. De előfordult, hogy a tartótisztnak sem voltak fenntartásai: Farkas Imre őrnagy úgy is a „Rózsa-lak” fedőnevű T-lakásban találkozott az ügynökével, hogy a tulajdonos lánya betegen az ágyat nyomta, igaz, a körülményekre tekintettel „*célszerű volt a találkozás idejét a minimálisra lecsökkenteni*”, ám ebbe a minimumba belefért, hogy az ügynök viszonylag hosszú szóbeli jelentést adjon.⁶¹

Volt, hogy egyszerűen azért nem használták a lakást, mert nem volt miért: „*Az ügynök a beütemezett időben pontosan megjelent a találkozón. Közölte, hogy [...] feladatát sem tudta végrehajtani. Ez oknál fogva eltekintettem a T-lakásban [így!] történő bevételétől*” – olvasható egy jelentésben. Az a tény, hogy maradtak a Benczúr téren, azt sejteti, hogy rendszeresen itt találkozhattak, majd együtt sétáltak el a földhivatalban található „Mérő-lak” T-lakáshoz (a találkára 17:30-kor került sor, azaz a hivatali idő után akarták használni azt).⁶² Ez az eljárás nem volt egyedi: a „Gergely” fedőnevű ügynök 1970. május 12-én a nyíregyházi vasútállomás előtt találkozott tartótisztjével, hogy – vélhetően szokás szerint – elmenjenek a „Zöld-lak” T-lakásba, ám azt nem tudták használni annak foglaltsága miatt.⁶³ Ritkábban a soron következő találkozók esetében is rögzítettek hasonló metódust: „Mogyorósi” ügynökkel 1961 végén többször is úgy tervezték, hogy a Körte utcán vagy a Lenin téren felveszik gépkocsiba, és azzal viszik el a Sóstói úti átmeneti T-lakásba.⁶⁴

A fenti esetekből kitűnik: az állambiztonságnak a T-lakások igénybevétele során tekintettel kellett lennie a „külvilág” térhasználati módjaira, sőt a konspiráció követelménye miatt az állambiztonsági térhasználat nem is élvezhetett prioritást.

59 = = ÁBTL 3.1.2. M-37920. 28–30. „Fekete Judit” fn. tmb. foglalkoztatási terve, 1978. április 25.

60 = = ÁBTL 3.1.2. M-38530. 336–337. Jelentés a „Pannónia” fn. ügynök találkozójáról, 1963. július 4.

61 = = ÁBTL 3.1.2. M-36480/1. 111–113. Jelentés a „Janik Imre” fn. ügynökkel tartott találkozóról, 1971. március 2.

62 = = ÁBTL 3.1.2. M-35265. 99–100. Jelentés a „Török András” fn. ügynökkel megtartott találkozóról, 1969. május 23.

63 = = ÁBTL 3.1.2. M-39380/2. 235–236. „Gergely” fn. ügynök jelentése, 1970. május 12.

64 = = ÁBTL 3.1.2. M-40394. 111–119.

Ez a körülmény gyakran lehetetlenné tette, hogy a tiszt a lakásban fogadja a hálózati személyt, és még akár a lakás feladását is eredményezhette. A „Vadász-lak” főbérlője egy özvegy férfi volt, akinek a gyermekét anyósa nevelte; ám amikor újból megnősült, a felesége odaköltözött, és a kisgyereket is magához vette, az állambiztonság többé nem tudta használni a T-lakást.⁶⁵ Hasonló okból zárták ki a „Szerencse-lak” lakásgazdáját, egy özvegyasszonyt, aki szintén újraraházódott, ráadásul egy „politikailag megbízhatatlan” személlyel, akinek még az apja is odaköltözött.⁶⁶ A „Pihenő-lak”-ba egy politikailag nem megbízható új társbérlő költözött be, ezért döntöttek a kizárásáról.⁶⁷ A lakásgazda később öröklakást vett, amelyet szintén felajánlott az állambiztonságnak. Ez lett a „Zöld-lak”, amelyet évekig használtak, addig, míg a tulajdonos be nem jelentette, hogy férjhez megy, és erre tekintettel nem tudja tovább a szervek rendelkezésére bocsátani lakását.⁶⁸

A hivatali helyiségek esetében főleg a lakásgazda pozícióból való elkerülése vezetett a kizáráshoz, ám más körülményeket is figyelembe kellett venni. A „Kossuth-lak”, mint említettem, szakszervezeti helyiség volt, így amikor a lakásgazda lemondott a titkári tisztségéről, a T-lakás használatát kénytelenek voltak felfüggeszteni. Miután az új szakszervezeti titkárt nem találták alkalmasnak, ráadásul egy tervezett átépítés miatt a helyiség megközelítése is nehézkessé vált volna, meg is szüntették.⁶⁹ A szakszervezeti klubként (is) üzemelő „Szabolcsi-lak” létének is az vetett véget, hogy a lakásgazdaként beszervezett klubvezetőt áthelyezték, emellett a helyiséget a zenészek szakszervezete is használni kezdte megbeszélésekre és próbákra.⁷⁰

=== Nyilvánosan – titokban

Az 1970-es évek végéig a hálózati találkozók negyedét-kétötödét a szabadban, további 5–10%-át, az 1980-as években már negyedét–harmadát félnyilvános helyen folytatták le Nyíregyházán. Ez jelentős arány, főleg annak fényében, hogy az állambiztonságnál tisztában voltak a nyilvánosan lefolytatott találkák hátrányaival és veszélyeivel. Mindenekelőtt könnyen megláthatta őket akár a tiszt, akár az ügynök ismerőse, amire vidéken, minél kisebb volt egy település, annál nagyobb volt az esély. Ezeken a helyeken korlátozottabbak voltak a hálózati személy beszámoltatásának és a feladatok átbeszélésének a lehetőségei is, például nem nagyon lehetett jelentést íratni az ügynökkel. Oláh János főhadnagy 1969. június 28-án az Anna cukrászdában találkozott „Hortobágyi” informátorral, ami nem tette le-

65 == ÁBTL 3.1.1. B-85706. 21. Kizárási javaslat, 1959. március 17.

66 == ÁBTL 3.1.1. B-89194. 40. Javaslat a „Szerencse-lak” fn. T-lakás kizárására, 1959. november 20.; uo. 42. Jelentés a „Szerencse-lak” fn. T-lakás kizárásáról, 1959. november 20.

67 == ÁBTL 3.1.1. B-93383. 38. Javaslat a „Pihenő-lak” fn. T-lakás kizárására, 1960. november 3.

68 == ÁBTL 3.1.1. B-93383. 64. Javaslat a „Zöld-lak” fn. T-lakás kizárására, 1972. szeptember 10.

69 == ÁBTL 3.1.1. B-89642. 25. Javaslat a „Kossuth-lak” fn. T-lakás kizárására, 1960. január 1.

70 == ÁBTL 3.1.1. B-94359. 25. Javaslat a „Szabolcsi-lak” fn. T-lakás kizárására, 1961. január 4.

hetővé a szóban adott jelentés helyben történő rögzítését (ezt a tiszt csak hetekkel később tette meg).⁷¹

Nem csoda, ha Trencsényi Sándor százados 1966. október 19-én („*pontosan 8.30 óra előtt öt perccel*”) csak annyi időre tervezett találkozni a „Janik Imre” fedőnevű ügynökével a nagypostán, amíg az átadja az előre megírt jelentését.⁷² 1975 márciusában Cs. Nagy Ferenc őrnagy szintén csak a jelentést vette át a szabadban tartott találkozón, annak értékelésére, a felvetődő kérdések tisztázására helyben nem volt lehetőség; az osztályvezető azonban felhívta a figyelmét: „*Az nem jó találkozási hely, ahol erre nincs mód.*”⁷³ „*Az ügynöknek a szabadban történt találkozó esetén is lehet feladatot adni*” – figyelmeztette főnöke Tóth József főhadnagyot 1961-ben, a tiszt ugyanis a „*körülmények miatt*” (a T-lakás tulajdonosának a gyereke beteg volt, így a szabadban kellett találkoznia az ügynökével) szintén csak a jelentést vette át.⁷⁴ A nagyobb problémát azonban inkább a dekonspiráció veszélye jelentette. Amikor Kovács Csaba alhadnagy 1966 októberében – szokás szerint – Sóstón tervezett beszélni a hálózati személyével, felettese, túl általánosnak tartva a hely meghatározását, rákérdezett: „*Hol? Biztosítottak-e a feltételek, személy ki tud-e menni, biztosított-e a konspiráció?*”⁷⁵ (Az ügynök nem sokkal korábban jóváhagyott foglalkoztatási tervében is az szerepel, hogy a Sóstói erdőben tartják a találkozókat, azt viszont az alosztályvezető kommentár nélkül hagyta.⁷⁶)

Kovács alhadnagy 1967 áprilisában a Búza téren tervezett találkozni a „Kassai Péter” fedőnevű informátorával, ám a felettese most is rászólt: „*Az inf. a közelben lakik. Egyszer már figyelmeztettem a dekonsp[iráció] veszélyére.*”⁷⁷ A „Pannónia” fedőnevű ügynökkel 1959-ben többek között azért akarták megszüntetni a szabadban történő találkozókat, mert azok feszélyezték őt, „*mivel meglehetősen széles ismeretségi körrel bír Nyíregyházán.*”⁷⁸ (Ennek ellenére jó ideig továbbra is szabadban találkozott vele a tartótisztje.) Azt természetesen nem lehetett teljesen kizárni, hogy a hálózati személy ne fusson össze egy ismerőssel; erre az eshetőségre elvileg

71 == ÁBTL 3.1.2. M-31888. 6–7. Jelentés a „Hortobágyi” fn. informátorral megtartott találkozókról, 1969. július 15.

72 == ÁBTL 3.1.2. M-36480. 57–66. Jelentés, 1966. október 13.

73 == ÁBTL 3.1.2. M-38530/2. 17–18. „Pannónia” fn. tmb. jelentése, 1975. március 28. (Az írásos jelentésen március 19-i dátum szerepel, azaz a hálózati személy több mint egy hétig magával hordozta azt.)

74 == ÁBTL 3.1.2. M-15658. 206. „Szabó József” fn. ügynök jelentése, 1961. december 22.

75 == ÁBTL 3.1.2. M-30630. 32–33. Jelentés a „Tímár Pál” fn. ügynökkel történt találkozókról, 1966. október 21.

76 == ÁBTL 3.1.2. M-30630. 47–49. „Tímár Pál” fn. ügynök foglalkoztatási terve 1966. szeptember 1-től 1967. március 1-ig, 1966. szeptember 8.

77 == ÁBTL 3.1.2. M-32656. 29–30. Jelentés a „Kassai Péter” fn. informátorral történt találkozókról, 1967. április 8.

78 == ÁBTL 3.1.2. M-38530. 95. Jelentés a „Pannónia” fn. ügynök találkozásának ellenőrzéséről, 1959. április 23.

fel kellett készíteni őt. „Hajnal Károly” ügynök és Koháry Ferenc hadnagy 1971 nyarán nyilvános helyen találkoztak, aminek szemtanúja volt egy olyan személy, aki nemcsak kettejüket, hanem az ügynök által megfigyelt egyik célszemélyt is ismerte. *„Ha ez a tény szűkebb körben felmerül, úgy az ügynök korábbi ismerettségére és véletlen összefutásra hivatkozik”* – jelezte a hadnagy.⁷⁹

Szólni kell még egy olyan körülményről, amely bár annyira banálisnak tűnik, hogy a korabeli jelentésekben nem is nagyon került elő, de a témával foglalkozó tananyagok, szaktanulmányok sem említették. Az időjárásról van szó, amely nagyban befolyásolhatta, könnyen meg is akadályozhatta a találkozók megtartását. A ritka kivételek egyik a „Kossuth-lak” T-lakás szervezési javaslata: *„Ezen a vonalon [ifjúságvédelem] jelenleg T-lakással egyáltalán nem rendelkezünk, a hálózati személyekkel a szabadban találkozunk. Ez a körülmény nagyban nehezíti az ügynökség helyes vezetését és nevelését. Gyakran az időjárás is befolyásolja a találkozók megtartását.”*⁸⁰

Minden veszély és nehézség ellenére a helyi állambiztonsági szervek az 1970-es évek végéig rendszerint igénybe vettek nyilvános helyeket hálózati találkozók tartására. A konspiráció megkövetelte, hogy a tartótiszt és a hálózati személy viselkedése (és ruházata) ne térjen el az adott helyen megszokottól. Ennek megfelelően ott lehetett feltűnésmentesen ügynöki találkozókat lebonyolítani, ahol amúgy is találkoztak az emberek, ismerősök és ismeretlenek egyaránt. Nem véletlen, hogy a szabadban lefolytatott találkozók majdnem a felére a város valamelyik parkjában került sor (ideértve a Sóstót és a Sóstói erdőt is). Ezek tudniillik egyszerre helyei a közlekedésnek és a pihenésnek; nem feltűnő az sem, ha valaki sétál, akár siet benne, és az sem, ha valaki megáll, leül, beszélget. Emellett előszeretettel vették igénybe az olyan helyeket, ahol rendszeresen sok ember gyűlt össze (bár a tananyagok szerint forgalmas helyeken elvileg nem volt szabad találkozót tartani): a közlekedési gócpontok és posták környéke és a piacok adtak helyet a szabadban tartott találkozók mintegy ötödének. Magukban az épületekben, azaz az állomáson, postán, áruházban stb. került sor a félnyilvános helyen zajló találkozók mintegy harmadára. (Megjegyzem, nem egészen egyértelmű, hogy például a „posta, T-pont” a helyiséget vagy a bejárat előtti térséget jelentette; én mindenesetre a „benti” helyek közé soroltam.)

A nyilvános, de zárt terek között azonban nem a fentiek, hanem a vendéglátóipari egységek jöttek leginkább számításba, ahol hosszabb beszélgetésre is lehetőség adódott, de az sem volt feltűnő, ha csak futtában találkozott két ember. Igaz, a lebukás veszélye is nagyobb volt, mint a szabadban tartott találkozók esetén, hiszen az utcán véletlenül is össze lehetett futni, presszóban vagy étteremben viszont

79 == ÁBTL 3.1.2. M-37016. 79–80. Jelentés a „Hajnal Károly” fn. ügynökkel történt találkozó-ról, 1971. július 28.

80 == ÁBTL 3.1.1. B-89642. 7–10. Szervezési javaslat, 1958. augusztus 21.

aligha. Talán éppen ezért, a lebukás elkerülése érdekében tervezte ekképpen Orvos István százados 1958 tavaszán a soron következő találkozót: „*A Béke cukrászda előtt találkozunk, majd együtt bemegyünk a cukrászdába.*”⁸¹ És talán az sem lehet véletlen, hogy – amennyiben nem volt mód lakásban fogadni a hálózati személyt – az operatív tisztek inkább a szabadban történő találkozásokat részesítették előnyben. Legalábbis az 1970-es évek második feléig, amikortól gyakorlatilag nem tartottak közterületeken hálózati találkozót, leszámítva azokat, amelyekre személygépkocsiban került sor; bár korábban is volt rá példa, ezek száma ekkor számottevően megnőtt.⁸²

A földrajzi megoszlást tekintve: a szabadban tartott találkozók esetében nem annyira a városcentrumot, mint inkább az a körüli részeket és bizonyos külvárosi helyeket preferálta az állambiztonság, nyilván azért, mert itt voltak azok a parkok, közlekedési gócpontok (konkrétan a vasútállomás), piacok, amelyek leginkább alkalmasnak tűntek a találkozók lefolytatására. A félnyilvános helyeket tekintve viszont a belvárosi vendéglátóhelyek nagy aránya a szembetűnő. A jelek szerint ezek inkább megfeleltek hálózati találkozások számára, mint a külvárosi, városszéli kocsmák, amelyek – feltehetően – stabil törzsközönsséggel rendelkeztek, így feltűnő lehetett „idegenek” jelenléte az asztalnál (vagy pultnál). Bár a találkozási helyek meglehetősen elszórtan helyezkedtek el a városban, ezek jóval több, mint a fele három „gócban” sűrűsödött: a tágabb értelemben vett belvárosban; a vasútállomás tágabb környékén, beleértve a Petőfi parkot is; valamint Sóstón és a Sóstói erdőben. Ez utóbbiakat leszámítva a város külterületén alig tartottak találkozót. Ezt nyilván az magyarázza, hogy kevés emberrel lehetett ugyan találkozni, de ha mégis arra járt valaki, számára gyanússá válhatott az idegenek jelenléte. A kijutás is nehezebb volt, hiszen az ügynökség tagjai jellemzően a belterületen laktak és dolgoztak.

Éppen ezért feltételezhető, hogy a személygépkocsiban lebonyolított találkokra a külterületeken került sor. A bizonytalanságot az okozza, hogy ezek pontos helyét nem jelölték. A ritka kivételek egyike a fentebb már szóba hozott eset: amikor „Gergely” ügynök és tartótisztje nem tudták használni a „Zöld-lak” fedőnevű T-lakást, ezért a nyíregyházi vasútállomásról a hálózati személy autójával a város határába, Felsősimára mentek, és ott tartották meg a találkozót.⁸³ Pár évvel később Tomasovszky István főhadnagy a belvárosban, a Tanácsköztársaság téren, a Bizományi Áruház előtti parkolóban vette fel a személygépkocsijába az újonnan átvett „Soproni” fedőnevű titkos megbízottat, és mentek ki ugyancsak „*Felső-sima környékére*”, közben megtartva a találkozót. (A következő alkalommal is-

81 == ÁBTL 3.1.1. B-93046. 38. „Gyergyói Gyula” fn. ügynökjelentése, 1958. március 21.

82 == Figyelmet érdemel, hogy éppen ekkoriban a kérdés „elméleti” reflexió tárgyává is vált egy, a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékére „Holló” jeligével benyújtott pályamunka formájában: ÁBTL 4.1. A-3582.

83 == ÁBTL 3.1.2. M-39380/2. 235–236. „Gergely” fn. ügynökjelentése, 1970. május 12.

mét a BÁV előtti parkolóban tervezett találkát a hálózati személlyel.⁸⁴⁾ Két esetből természetesen nem lehet általánosítani, így ismét csak feltételezéssel élhetünk, hogy példájuk nem volt egyedi, azaz a belvárosban ültek autóba, ahonnan a város határára hajtottak. Egyebekben többnyire csak akkor volt külterületen találkozó, ha a hálózati személynek ott volt dolga. „Szakál János” ügynök például nagykállói görög katolikus papként a Nyíregyházától délre eső, korábban Nagykállóhoz tartozó tanyákra is kijárt, ezért többször is a 4-es főút városon kívüli, császárszállási szakaszán terveztek vele találkozni.⁸⁵ Az is kézenfekvőnek tűnt, hogy „Fenyvesi László” informátorral (majd titkos megbízottal) a Nagyszállási erdőben találkozzanak, ő ugyanis erdész volt.⁸⁶

Ez utóbbi esetben a találkozási hely gyakorlatilag a hálózati személy munkahelyének számított. Ez nem volt általános gyakorlat, a tartótisztek többnyire csak a kapcsolat átmeneti megszakadása esetén keresték fel a munkahelyén az ügynököket.⁸⁷ Volt, hogy az alkalom szülte a munkahelyen megejtett találkát: „Szabados”-t a nyíregyházi gumigyárban kereste fel tartótisztje, Kovács Csaba hadnagy: *„Hivatalos és társadalmi kapcsolataim lelátogatása [így!] közben nevezettet is felkerestem hivatali szobályaiban, [így!] ahol egyedül tartózkodott. A találkozót zavartalan körülmények között tartottam meg vele.”*⁸⁸ Előfordult, hogy az informátor egy közbejött leltározás miatt nem tudott elszabadulni a munkahelyéről, ezért a tiszt ment el hozzá a Hotel Szabolcsba.⁸⁹ Szállodai alkalmazottak, továbbá katonatisztek esetében akár rendszeres kapcsolattartásra is használták az ügynökök munkahelyét (a szállodákat, illetve laktanyákat), esetükben ugyanis kisebb volt a dekonspiráció veszélye.

Ezt leszámítva ritka volt az olyan ügynök, akivel rendre a munkahelyén találkozott volna az operatív tiszt. Ha mégis, mint „Barna Rózsa” esetében, akkor

84 == ÁBTL 3.1.2. M-38416. 64–65. Jelentés a „Soproni” fn. tmb.-vel megtartott találkozóáról, 1976. szeptember 6.

85 == ÁBTL 3.1.2. M-37051/1. 56–57. „Szakál János” fn. ügynök jelentése, 1964. április 30.; uo. 183–184. „Szakál János” fn. ügynök jelentése, 1965. december 1.

86 == ÁBTL 3.1.2. M-39069.

87 == Pl. ÁBTL 3.1.2. M-30630. 77. Szolgálati jegy, 1968. március 30.; ÁBTL 3.1.2. M-30675. 46. Jelentés a „Nádasi István” fn. informátorral tervezett találkozó meghíúsulásáról, 1968. április 12.; ÁBTL 3.1.2. M-35265. 97. Jelentés a „Török András” fn. ügynökkel történt kapcsolatfelvételtől, 1969. február 20.; ÁBTL 3.1.2. M-30630. 95–96. Jelentés a „Tímár Pál” fn. ügynökkel megtartott találkozóáról, 1969. augusztus 7. A kapcsolatfelvétel nem mindig járt sikerrel, „Lovászi András” ügynököt például hiába kereste a műszak végén tartótisztje, elkerülték egymást: ÁBTL 3.1.2. M-30626. 51. Jelentés, 1968. május 23.

88 == ÁBTL 3.1.2. M-32792/2. 115–116. Jelentés a „Szabados” fn. ügynökkel történt találkozóáról, 1967. július 10.

89 == ÁBTL 3.1.2. M-34350. 134. Jelentés a „Balogh József” fn. informátorral megtartott találkozóáról, 1972. november 29.

azt a tisztnek meg kellett indokolnia: „Az ügynökkel munkahelyén, az irodájában dekonspiráció nélkül lehet találkozni. Ugyanis irodáját meg lehet közelíteni az udvar felől, ahonnan feltűnés nélkül be lehet jutni. Az irodában nem zavarja senki a találkozózt, mivel ebben az időben a férjén kívül (aki tud felesége velünk való kapcsolatáról) nem tartózkodik más az étteremben, és különben is, az iroda emeleten van, függetlenül az étteremtől.”⁹⁰ A „Nurmi” fedőnevű hálózati személlyel is gyakorlatilag mindvégig a ruhaipari szövetkezetben lévő irodájában találkozott a tartótisztje; még arra is akadt példa, hogy amikor sürgős jelentenivalója akadt, ám nem érte el telefonon a tartótisztjét, ennek távollétében egy másik operatív beosztott sietett motorkerékpárral az ügynökhöz.⁹¹

A hálózati személyek lakása még kevésbé jöhetett szóba a találkozással, legfeljebb a kapcsolat újbóli felvétele érdekében kereste fel őket a tartótiszt. Teszlai Tibor Őrnagy például „albérteti szoba ürügyén” ment ügynöke otthonába, és bár a „család jelenléte miatt beszámoltatásra mód nem volt”, meg tudtak beszélni egy találkozózt aznap délutánra.⁹² Nagy ritkán persze előfordult, hogy a találkozókat átmenetileg a hálózati személy lakásán kellett megtartani, ez azonban tartós megoldást – tudtommal – csak egy esetben jelentett. „Kubasi László” ügynök 1973. márciusban jelezte Tomasoovszky István hadnagynak, hogy édesanyja halála után apja elköltözött, ő egyedül lakik Víz utcai kétszobás lakásában, így a jövőben akár ott is találkozhatnának. A tisztnek tetszhetett az ötlet, ugyanis a következő alkalommal kikérdezte az ügynököt a ház lakóira.⁹³ Az eredménnyel meg lehetett elégedve, hiszen 1973 áprilisától novemberéig itt tartották a találkozókat.

Az 1980-as években a hálózati személyek lakó- vagy munkahelyét már egyáltalán nem vették igénybe ilyen célra, arra pedig már az 1970-es évek nagy részében sem akadt példa, hogy a tartótiszt munkahelyén, azaz a megyei rendőrfőkapitányságon ejtsenek meg egy találkát. Előtte sem volt gyakori eljárás, szinte kizárólag a kémelhárítás beosztottjai éltek vele, többnyire a külföldön (jellemzően a Német Demokratikus Köztársaságban) munkát vállaló fiatalok ellenőrzésével megbízott hálózati személyekkel való beszélgetésre. Ezek ugyanis évente egy-két alkalommal jöttek haza, és ekkor amúgy is fel kellett keresniük a rendőrséget. Hasonlóképpen, az idegenvezetők is a vonaltartó tiszt hivatali szobájában számoltak be a külföldi

90 == ÁBTL 3.1.2. M-17241. 123–125. „Barna Rózsa” fn. ügynök jelentése, 1961. január 24.

91 == ÁBTL 3.1.2. M-30914. 16–17. „Nurmi” fn. ügynök jelentése, 1966. augusztus 9.

92 == ÁBTL 3.1.2. M-30878. 54. Jelentés a „Szöllősi Gyula” fn. ügynök kapcsolatfelvételéről, 1969. március 13. További példák: ÁBTL 3.1.1. B-91179. 12–14. Jelentés Fazekas Árpád főorvos személyes megismeréséről, 1959. május 26.; ÁBTL 3.1.1. B-88983. 34. Nyilatkozat, 1959. november 13.; ÁBTL 3.1.2. M-35263. 111. Jelentés a „Pécsi Sándor” fn. ügynökkel történt találkozósról, 1972. szeptember 28.; ÁBTL 3.1.1. B-89384. 71. Jelentés a „Kiss János” fn. hálózatból kizárt személlyel történt beszélgetésről, 1987. január 3.

93 == ÁBTL 3.1.2. M-37628. 11–12. Jelentés a „Kubasi László” fn. ügynökkel megtartott találkozósról, 1973. április 9.; uo. 13–14. Jelentés a „Kubasi László” fn. ügynökkel megtartott találkozósról, 1973. április 16.

utak tapasztalatairól, ezért nem volt feltűnő például „Bodrogi Lajos” jelenléte a főkapitányságon.⁹⁴ A fentiek mellett rendszeresen legfeljebb a megszakadt kapcsolat újrafelvétele céljából hívtak a rendőrségre hálózati személyeket, például személyi igazolvánnyal kapcsolatos ügyintézés⁹⁵ vagy „adatkiegészítés” címén. Utóbbi eset leírásából képet alkothatunk egy ilyen kapcsolatfelvétel lefolyásáról: az ügynök a sorára várva meglátta tartótisztjét, akinek, minő véletlen, éppen arra volt dolga, és megkérte őt, szóljon már az érdekében, ne kelljen annyit várnia; a tiszt készségesen eleget is tett a kérésnek, majd jelezte, ha már találkoztak, ő is beszélne a hálózati személlyel, és beinvitálta az útlevel-előadó szobájába.⁹⁶

Előfordult, hogy a hálózati személy maga ment a rendőrségre, például a vonatokon mozgóbüfésként dolgozó „Szöllősi Gyula” is többször a főkapitányságon kereste kapcsolattartóját – már ha beengedték oda. 1969. június 11-én délelőtt ugyanis a kapus *„minden előzetes meggyőződés nélkül eltanácsolta”*, mondván, Teszlai Tibor őrnagy nem tartózkodik bent.⁹⁷ Pár héttel később ugyanígy járt: hiába kereste többször is *„a megbeszél formában”* a tisztet, *„mint [az] azt megelőző alkalommal, egy alacsony, fekete őrszem elküldte azzal, hogy akit keres, házon kívül van”*. Az őrnagy bosszantónak tartotta, hogy a kapusok nem voltak elég körültekintőek, ugyanis a kérdéses napok nagy részében házon belül tartózkodott.⁹⁸ Volt, hogy az informátor egészen indiszkrét módon kért rendkívüli találkozót a kapcsolattartójától: *„Az inf. a találkozót úgy »kérte«, hogy a főkapitányság előtt magához intette a tartót. Nemcsak ilyen otromba hibák megelőzésére nincs kioktatva az inf., a találkozó előtt már más, teljesen érdektelen rendőrtiszteknek is elmondta ugyanazt. Ezek a hibák az op[eratív]. tisztnek tulajdoníthatók. Így már a 40-es évek végén sem volt szabad dolgozni”* – teremtette le beosztottját Horváth Ernő III/II. alosztályvezető 1969 júliusában.⁹⁹

== Következtetések

Az állambiztonsági hálózat csak akkor működött, ha a tartótiszt bizonyos időközönként találkozott az ügynökkel, hogy megkapja tőle a szerzett információt, illetve kiadja neki az új instrukciókat. Ehhez mindenekelőtt megfelelő helyekre volt szükség, ahol a találkozó létrejöhett – paradox módon ezek szinte kivétel nélkül

94 == ÁBTL 3.1.2. M-33394. Jelentés a „Bodrogi Lajos” fn. ügynöktalálkozájáról, 1966. június 24.

95 == ÁBTL 3.1.2. M-30626. 56–60. „Lovászi András” fn. ügynök jelentése, 1968. november 4.

96 == ÁBTL 3.1.2. M-18905. 48. Jelentés a „Ferenczy József” fn. ügynökkel megtartott találkozóról, 1962. október 11.

97 == ÁBTL 3.1.2. M-30878. 59. Jelentés a „Szöllősi Gyula” fn. ügynökkel történt találkozóról, 1969. július 1.

98 == ÁBTL 3.1.2. M-30878. 60–61. Jelentés a „Szöllősi Gyula” fn. ügynökkel történt találkozóról, 1969. augusztus 9.

99 == ÁBTL 3.1.2. M-30914. 82. Jelentés a „Nurmi” fn. informátor találkozájáról, 1969. július 15. (A kézírásos megjegyzés július 17-én kelt.)

mások által is használt helyek voltak (a κ-lakás kivételével, bár az oda vezető úton az operatív beosztottnak és a hálózati személynek osztozni kellett a „külvilággal”). A konspiráció – a találkozó titkossága, a hálózati személy és általában az operatív munka védelme – megkövetelte, hogy a hálózati randevúk a „normál”, „civil” térhasználat normáit kövessék, azaz kívülről egy átlagos beszélgetésnek látszódnak. Az igazodási kényszer és az ezáltal keltett látszat ellenére azonban lényeges, sőt lényegi különbségek voltak ugyanazon térszegmentumok állambiztonsági és nem-állambiztonsági használatában.

Mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy egy operatív beosztott városi térben történő helyváltoztatása sosem volt bolyongás vagy kószálás, az mindig céltudatos és célirányos mozgás lehetett csak. Ugyanez mondható el a találkozóra igyekvő hálózati személyről is. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy mindig célt is értek: láthattuk, útjukat a külső körülmények függvényében sokszor kellett módosítaniuk (egy *flâneur* sosem tévedhet el). Továbbá, a szabadban lefolytatott ügynöki találkozók, bármennyire is privát beszélgetéseknek tűntek, voltaképpen munkamegbeszélések voltak. Vagyis az állambiztonság a város köztereit a munkavégzés helyeként használta, ami a modern nyugati városfejlődéstől idegen térhasználati módnak tekinthető, amennyiben azt a privát és a közterek minél élesebb elhatárolása jellemzi. (Az, hogy e találkák hivatalos, intézményes jellegét titokban kellett tartani, mégsem tekinthető különösnek, hiszen a titkolózás a modern nagyváros sajátja.¹⁰⁰) Hasonló feszültség a τ-lakásban tartott hálózati találkozók kapcsán is jelentkezik: egy lakásra szolgáló helyiséget az állambiztonság gyakorlatilag munkahelyként használt.

A térhasználati kódok eltérése egyazon helyen eltérő térélményeket eredményezett – vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy eltérő atmoszférával telített helyeket teremtett. A hely ugyanis sosem eleve létező, adott, az mindig teremtett, konstruált: egy „semleges” térbeli szegmentum a használat révén lesz hely, egy jelentésekkel teli struktúra, amely nem az emberi tevékenységek pusztá (*üres*¹⁰¹) színtere, hanem azok kerete és meghatározója. Ebből az is következik, hogy a terek használatából az annak tulajdonított jelentésre is következtetni lehet.¹⁰² Merleau-Ponty fogalmazásában: „*A tér nem olyan közeg, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médium, amely által elrendeződnek a dolgok.*”¹⁰³ A tér az állambiztonsági tevékenység vonatkozásában sem csupán semleges háttérnek, hanem aktív alakítónak, kompozíciós tényezőnek tekinthető. Tanulmányomban voltaképpen a térhasználat révén kialakított helyekhez a használatuk révén társított jelentéseket vizsgáltam, azt, hogy

100 == Gyáni, 2008: 18–19.

101 == Vö. Foucault, 2000: 148–149.

102 == Gyáni, 1990; Keszei, 2011.

103 == Idézi: Bányai, 2015: 184.

a hálózati találkozókkal kapcsolatos szövegek mit mesélnek el a helyekről. Az állambiztonságnak a térhez való viszonyán keresztül pedig sok mindent megtudhatunk magáról az állambiztonságról is.¹⁰⁴

Az állambiztonsági használat által a helyekhez rendelt jelentések a kortárs kívülállók számára többnyire rejtve maradtak. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy nem az állambiztonság emberei voltak rejtve, hanem a jelentések. A tartótisztet és a hálózati személyt bárki láthatta, ám hogy tartótisztet és hálózati személyt látnak, senki sem tudhatta; sokan tanúi voltak a nyilvános helyen lefolytatott találkozók-nak, ám azt, hogy milyen minőségükben beszélgettek, titokban maradt. Mindez az állambiztonsági tudás lokalizáltságára is rámutat. A politikai rendőrség titkos kódokkal (fedőnevekkel, fedőszámokkal, szakzsargonnal stb.) írta le a teret annak érdekében, hogy a saját világa a külvilág számára lehetőleg láthatatlan maradjon. Így hozott létre olyan lokális szubjektumokat, mint például a „T-lakás” vagy a „T-pont”, amelyek csak az állambiztonsági térben bírtak jelentéssel.¹⁰⁵ Ez a helyi tudás a „külvilágban” nem érvényesült, illetve csak annyi, amennyit maga az állambiztonság érvényesített belőle. Ebből következett az is, hogy egy kívülálló sosem tudhatta biztosan, hogy mikor tartózkodik az állambiztonság terében, természetesen az eljárás alá vontak, letartóztatottak, bebörtönöztek stb. kivételével, akik biztosak lehettek abban, hogy *bent* vannak.

Ez a „bent” persze egészen mást jelentett a kívülállónak, mint az operatív beosztottnak, előbbinek idegen és ellenséges terep volt, míg utóbbinak az „otthon” jelentette. A tér birtokba vételére irányuló emberi tevékenység (Heidegger szerint eleve a világban való lét) lényegében az otthonosság biztosítására irányul.¹⁰⁶ Az állambiztonság is az otthonosság helyeinek a kialakítására törekedett, amikor megformálta a teret: felmérte, feltérképezte azt, a részeinek nevet adott és így tovább. Ennek eszközeként értelmezhető az a gyakorlat, hogy a szabadban történő találkozók esetében a helyhez sok esetben hozzátették a T-, azaz találkozási pont kifejezést („*Petőfi park, T-pont*”, „*Sóstó, T-pont*”, „*Víz utcai T-pont*”, „*MÁV-állomás, T-pont*”, „*Búza téri ABC-áruház előtti T-ponton*” stb.). Ezzel jelezték, hogy itt nem egyszerűen egy utcasarokról vagy egy parkban lévő padról van szó, ahol bárki leállhat/leülhet beszélgetni, hanem egy állambiztonsági lokációról, amelynek rendeltetése, T-pont-jellege csakis a beavatottak számára ismert. Az otthonosság megteremtésének igénye a névadásban is tetten érhető: a T-lakások fedőnevében rendre feltűnő „lak” utótag a menedék, a biztonság, a melegség, a bensőségesség, egyszóval az otthon érzetét – képzetét, illúzióját – kelti.¹⁰⁷ (Ez a fajta névadási praxis akár a lokalitás megteremtésének eszközeként is felfogható, olyan gyakorlati, eredendően

104 == Lásd még: Dúll, 2009: 217–220.

105 == Ehhez lásd: Appadurai, 2001.

106 == Keszei, 2011: 437.

107 == Vö. Márton, 231–232. (A szerző a „ház” kapcsán jut ugyanerre a megállapításra.)

a konspirációt szolgáló tevékenységi formaként, amely elindult a rituálissá válás útján.¹⁰⁸⁾

A fentiek természetesen az állambiztonság egyéb térhasználati és helykialakítási módozatairól is elmondhatóak, amelyekkel itt és most nem foglalkoztam. A tér ugyanis az állambiztonság számára sok mindent jelenthetett: lehetett például az a hely, ahol dolgoztak – munkahely (a székházakban lévő irodák stb.) vagy munka-hely (κ- és τ-lakások, találkozási helyek stb.); és lehetett az, *amin* dolgoztak (megfigyelt vagy „védett” objektumok stb.). Azzal, hogy az állambiztonság használta a tér különböző szegmentumait, és ezáltal a maga számára használhatóvá tette azokat, *a térbeliség alternatív rendjét* hozta létre: a „látható” mellett megteremtett egy másik, egy „láthatatlan” várost.¹⁰⁹ Ez utóbbit akkor is létező entitásnak tartom, ha csak utólag, az állambiztonsági iratok hozzáférhetővé válásával tudhatunk róla. *„Osztályok, alosztályok, iktatás, tájékoztatás: mintha épp egész új világ tárulna föl, egy másik, egy láthatatlan”* – írta Esterházy Péter az ezredfordulón.¹¹⁰ (Ebből az is nyilvánvalóvá válik, hogy a „feltáruló” világ nem csak földrajzi helyekből épül fel.)

Azzal, hogy a helyekhez rendelt állambiztonsági jelentések utólag megismerhetővé válnak, kiegészítik, módosítják az egyéb, „nyilvános” használat alapján alkotott városképet, ha tetszik, városszöveget. Hiszen a kétféle világ (város) helyei mégiscsak ugyanazokon a térbeli szegmentumokon jöttek létre: az állambiztonság a „külvilággal”, ha tetszik, a „civil” világgal osztozott a város terein, azzal párhuzamosan folytatott térképezési és térképzési tevékenységet. Ami önmagában is kizárta annak lehetőségét, hogy a politikai rendőrség totális ellenőrzést gyakorolhasson a város terei – és a városlakók – felett. Ezt mi sem szemlélteti jobban, mint az 1963. január 10-én a Beloiannisz téren lezajlott kis epizód, amelyről a tanulmány elején volt szó: láthattuk, a tiszték nem tudtak maradéktalanul felügyelni egy közteret és az ott tartózkodó hálózati személyt; ha nem akartak lebukni és nem akarták lebuktatni a hálózati személyüket, akkor nem tudtak kapcsolatba lépni az ügynökükkel, ha az nem akarta.

Az eset távolról sem volt egyedi, 1961-ben a „Jónás Zoltán” fedőnevű ügynök is mindent megtett azért, hogy ne kelljen találkoznia a tartótisztjével, így amikor *„a [kapcsolat]félvételt eszközöző operatív tiszt a láthatáron megjelent, egyszerűen irányt változtatott, hogy ne találkozzon az operatív tiszttel”*.¹¹¹ Nyilván előfordult, hogy nem lehetett elkerülni a találkozást. 1967. szeptember 19-én este a Dózsa György utcában Végső János századosnak sikerült becserkésznie a „Tapolczai” fedő-

108 = = Vö. Appadurai, 2001: 4–6.

109 = = Vö. Takács, 2022.

110 = = Esterházy, 2002: 28.

111 = = ÁBTL 3.1.2. M-13956. 152–153. „Jónás Zoltán” fn. ügynök foglalkoztatási terve, 1961. augusztus 28. (Pár hónap múlva őt is kizárták a hálózathoz.)

nevű ügynökét, aki hónapokig nem jelent meg a telefonon megbeszélte találkozók: „*Meggyőződésem, látott engem, de igyekezett azt a látszatot kelteni és úgy elhagadni mellettem – bár körülöttünk senki nem tartózkodott, hogy nem vett észre. Végül is leszólítottam, majd zavartan színészkedve hozzám jött*” – írta a tiszt.¹¹²

Ám igazából az, hogy miként végződnek a történetek, siker vagy kudarc kísérete a tartóaszt próbálkozását a kapcsolat felvételére, az, hogy sikerült-e T-lakásban fogadni a hálózati személyt, vagy sem, csupán az állambiztonság számára volt fontos. Számomra, számunkra sokkal lényegesebb lehet az, hogy az akadályokról, hibákról, sikertelenségekről, az állambiztonság működésének tökéletlenségéről számot adó szövegek sok mindent elárulnak a szervezet mindennapi gyakorlati működéséről – miközben e tökéletlenségek láthatóvá teszik a város és a városiak mindennapjait is.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai

3.1.1. Beszervezési (B-) dossziék

- B-83180. „Újház”
- B-85706. „Vadász-lak”
- B-88983. „Bárdos”
- B-89194. „Szerencse-lak”
- B-89384. „Kiss János”
- B-89642. „Kossuth-lak”
- B-91179. „Debreceni”
- B-93046. „Gyergyói Gyula”
- B-93383. „Pihenő-lak”, „Zöld-lak”
- B-94359. „Szabolcsi-lak”
- B-130012. „Tarcali Mihály”
- B-160119. „Dobozy Szilárd”

3.1.2. Munka (M-) dossziék

- M-13956. „Jónás Zoltán”
- M-15658. „Szabó József”
- M-16192. „Kállai Ferenc”
- M-17241. „Barna Rózsa”
- M-18905. „Ferenczy József”

¹¹² == ÁBTL 3.1.2. M-29268. 46–51. „Tapolozai” fn. ügynök jelentése, 1967. október 3.

M-23505. „Balatoni György”
M-29268. „Tapolczai”
M-30626. „Lovászi András”
M-30630. „Tímár Pál”
M-30672. „Bakonyi”
M-30675. „Nádasi István”
M-30759. „Erős Béla”
M-30878. „Szöllősi Gyula”
M-30914. „Nurmi”
M-30956. „Szegedi József”
M-30956/1. „Szegedi József”
M-31888. „Hortobágyi”
M-31956. „Jaross István”
M-32656. „Kassai Péter”
M-32663. „Vámosi József”
M-32792. „Szabados”
M-32792/2. „Szabados”
M-33394. „Bodrogi Lajos”
M-34350. „Balogh József”
M-35262. „Harmati János”
M-35263. „Pécsi Sándor”
M-35265. „Török András”
M-36250. „Sugaras Zsolt”
M-36480. „Janik Imre”
M-36480/1. „Janik Imre”
M-36829. „Debreceni György”
M-37016. „Hajnal Károly”
M-37051. „Szakál János”
M-37051/1. „Szakál János”
M-37294. „Benedek Ádám”
M-37628. „Kubasi László”
M-37869. „Kutasi”
M-37920. „Fekete Judit”
M-38416. „Soproni”
M-38530. „Pannónia”
M-38530/2. „Pannónia”
M-38562. „Művész”
M-38735. „Forgó József”
M-39069. „Fenyvesi László”
M-39380/2. „Gergely”
M-39933. „Balázs László”

M-40394. „Mogyorósi”
M-40394/I. „Mogyorósi”
M-41367. „Szőke Ferenc”
M-41730. „Nyírfalvi”

3.1.5. Operatív dossziék
O-10386. Török János
O-14701. „Fotós”

3.2.1. Bt-dossziék
Bt-530/I. „Tölgyes”

- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
- A-2013. [Módszertani anyag a hálózat szervezéséről, tartásáról, nyilvántartásáról], d. n. [1964–1965 k.]
- A-3086. Muzslai József – Szélpál Ottó: Az ügynökséggel való kapcsolattartás megszervezése, a konspiratív és találkozási lakások felhasználása. (Ideiglenes tananyag.) BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1957.
- A-3582. A személygépkocsi bevonása a konspirált és folyamatos kapcsolattartásba. Budapest, 1977.
- A-3771. Muzslai József: Az ügynökséggel való kapcsolattartás megszervezése. A konspiratív és találkozási lakások felhasználása. BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1961.
- A-3773. Muzslai József: Az ügynökséggel való kapcsolattartás megszervezése. A konspiratív és találkozási lakások felhasználása. Az áruló ügynökök leleplezésének feladatai és módszerei. BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1968.
- A-3848. Szendrő Sándor: A hálózattal való kapcsolattartás rendszere és formái, a κ- és τ-lakások szervezése és felhasználása. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1973.

4.2. Parancsgyűjtemény

=== Hivatkozott irodalom ===

Appadurai, 2001

Appadurai, Arjun: A lokalitás teremtése. Ford. Szeljak György és Árendás Zsuzsa.
Regio, 3. sz. 3–31.

Bányai, 2015

Bányai Éva: Városteretek, térképzetek. In: *Térérzékelések – térértelmezések.* (Apropó, 1.) Szerk. Ádám Anikó – Radvánszky Anikó. Kijárat, Budapest. 183–190.

Dúll, 2009

Dúll Andrea: *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés.* L'Harmattan, Budapest.

Esterházy, 2002

Esterházy Péter: *Javított kiadás.* Magvető, Budapest.

Foucault, 2000

Foucault, Michel: Eltérő terek. Ford. Sutyák Tibor. In: uő: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések.* Szerk. Sutyák Tibor. Latin Betűk, Debrecen. 147–155.

Gyáni, 1990

Gyáni Gábor: A városi mikroterek társadalomtörténete. *Tér és Társadalom*, 1. sz. 1–13.

Gyáni, 2008

Gyáni Gábor: *Budapest – túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat.* Napvilág, Budapest.

Keszei, 2011

Keszei András: A város narratív identitása. In: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 24.) Szerk. H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. 436–449.

Márton, 2015

Márton Kinga: „Idegenek vagyunk sajátunkban”. A tér Kemény Zsigmond *A rajongók* című művében. In: *Térérzékelések – térértelmezések.* (Apropó, 1.) Szerk. Ádám Anikó – Radvánszky Anikó. Kijárat, Budapest. 222–234.

Tabajdi, 2010

Tabajdi Gábor: Kis állambiztonsági topográfia: titkos lakások Budapesten 1956–1978. *Betekintő*, 4. sz. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_4_tabajdi.pdf

Tabajdi, 2015

Tabajdi Gábor: *Budapest a titkosszolgálatok hálójában 1945–1989.* Jaffa, Budapest.

Takács, 2022

Takács Tibor: *Láthatatlan város. Állambiztonsági fotók a Kádár-kori Nyíregyházáról. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz, Budapest–Pécs.*

Takács, 2024

Takács Tibor: *Ügynökök, informátorok, jelentések. Az állambiztonsági besúgóhálózat történetei.* Jaffa, Budapest.

Kulcsszavak

=====

III. Főcsoportfőnökség, Kádár-rendszer, titkos állambiztonsági eszközök és módszerek, ügynöki hálózat

Nyíregyháza, Sóstófürdő, 1962.

Fortepan / Gyöngyi

/ Secret Rendezvous in the Invisible City /

Meeting Places of the Network of the Hungarian State Security Service in Nyíregyháza in the Kádár Era

The operation of the political police was fundamentally aimed at establishing control over physical, geographical spaces, even if this was not always successful. The article examines these spatial aspects of the operation of the state security service, more precisely, one element of it, the meeting places of the agents' network, in one country town, Nyíregyháza. The state security network only functioned if the case officers met agents at certain intervals to receive the information they had acquired and to give them instructions. This needed, above all, places where the meetings could take place, which, with a few exceptions, were used by others as well. The conspiracy required that the network rendezvous follow the norms of "average", "civilian" use of space, that is, they should appear to outsiders as an ordinary conversation. Nevertheless, there were significant, even fundamental, differences in the state security and non-state security use of the same spatial segments. Accordingly, texts about space use reveal a lot about the everyday practical operation of the Communist State Security Service, while also making visible how the town and its residents used the spaces in their everyday life.
